

Дати

НЕЗАБУТНІ: ДО 90-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ НІНИ ЛУКІВНИ КАЛЕНИЧЕНКО ТА ЛЕОНІДА МИКОЛАЙОВИЧА КОВАЛЕНКА

Розвій сучасної літературознавчої науки завжди опертий на традицію, праці попередників, їхню інтелектуальну й духовну енергетику. Вагомий внесок в українське літературознавство зробило подружжя наукових співробітників Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України – Ніна Луківна Калениченко й Леонід Миколайович Коваленко.

9 березня 2012 року виповнюється 90 років із дня народження відомого літературознавця, доктора філологічних наук Ніни Луківни Калениченко (1922 – 2008).

Донька талановитого архітектора Луки Калениченка, вона в 1948 р. закінчила Київський університет і з 1953 р. розпочала трудову діяльність в Інституті літератури ім. Т.Г. Шевченка. Уже перші наукові розвідки молодої дослідниці засвідчили велику ерудицію, здатність ставити й розв'язувати найскладніші наукові проблеми, глибину й філософську наснаженість думки, тверде опертя на фактографічний матеріал літературного процесу, незаперечну логіку й доказовість тверджень, прагнення бути у вирі найактуальніших проблем літературознавчої науки. У 1966 р. Н. Калениченко стала однією з перших жінок – докторів наук в Україні.

Ця зовні неквапно-спокійна жінка з уважним поглядом променистих сірих очей в Інституті літератури завжди була для співробітників взірцем працелюбності й фахової обізнаності. Її перу належать і донині широко цитовані праці, які стосувалися не лише історії української літератури, а й багатьох теоретичних проблем: “Українська проза початку ХХ ст.” (1964), “Українська література ХІХ ст. Напрями. Течії” (1977), “Соціально-активна особистість в українській демократичній літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст.” (1979), “Українська література кінця ХІХ – початку ХХ ст. Напрями. Течії” (1983).

Поряд із фундаментальними дослідженнями творчості відомих українських письменників – “Михайло Коцюбинський. Життя і творчість” (1956), “Великий сонцепоклонник” (1967), “М.М.Коцюбинський. Нарис життя і творчості” (1984) – вона відкрила для літературознавчої науки десятки призабутих імен українських

Ніна Калениченко (ліворуч) серед співробітників відділу дожовтневої літератури Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка (1962 р.)

письменників другої половини XIX – початку XX ст., бо вважала, що творчість митців так званого другого ряду – не менш важливий чинник формування напрямів і течій літературного процесу епохи, ніж творчість визначних.

Саме Ніна Луківна стала авторкою розділів не лише до “Історії української літератури” у 8 томах (т. 4-5, 1968-1969) та “Історії української літератури” у 2 томах (1988), а й розділів про українську літературу для “Історії світової літератури”, що готувалась у Москві. Багато часу й зусиль доклала Н. Калениченко, готуючи до друку як упорядниці й відповідальний редактор декілька томів Зібрання творів І. Франка у 50 томах, а також “Твори” М. Коцюбинського у 6 (1961–1962) і 7 (1973–1975) томах. Студентам і школярам призначались її семінарії, популярні лекції з історії української літератури XIX – поч. XX ст.

Н. Калениченко довелося працювати в нелегкі для розвитку української науки й культури часи. Її блискуча доповідь “Проза Михайла Коцюбинського і суміжні види мистецтв”, прочитана 1984 р. на науковій конференції в Чернігові, не могла свого часу бути надрукована з ідеологічних міркувань. Тому глибоко новаторське дослідження творчості видатного українського письменника-модерніста було опубліковане в журналі “Слово і Час” лише 2002 р. Зрештою, і на пенсію, повна творчих планів і задумів, Н. Калениченко пішла у 1987 р. не з власного бажання, а, як зазначила в заяві, “згідно з рішенням дирекції”.

Доброзичливість, бажання підтримати, допомогти, поділитись досвідом відчували не лише співробітники Інституту літератури, де вона працювала, а й усі, хто бажав долучитись до науки про літературу. Чимало сучасних молодих науковців у дисертаційних роботах, статтях спираються на наукові висновки досліджень Н. Калениченко, продовжують розгортати її думки й тези. Завжди стримано-спокійна, вона, здавалося б, була цілковитою протилежністю невгамовно-бунтівного Леоніда Миколайовича Коваленка – свого чоловіка. Однак їхнє багаторічне сімейне життя, повага й шана в родині говорили про взаєморозуміння, взаємодоповнення, плідну співпрацю на ниві розбудови літературознавчої науки й культури України.

Надія Левчик
м. Київ

Отримано 13 лютого 2012 р.

Пам'яті Леоніда Коваленка

Обдарував присутністю, побув
тут, серед нас, поусміхався людям.
І жоден шпиль не мавши за Парнас,
сміявся сміхом лагідним і мудрим.
Зробив останній у житті привал.
Його душа прокинеться в легенді.
Як він сміявся, як він жартував! –

життя проживши з кулею в легені.
Ось він іде – ніколи і ніде! –
Лікує слово сміхом від пристриту.
Сьогодні день – такий осінній день –
І Льоня усміхнувся з того світу.

Ліна Костенко
(1990 р.)

Леонід Миколайович Коваленко (1922–1983) – один із тих наукових співробітників Інституту літератури, які творили *людське, людяне* обличчя нашої української науки в радянський час подвійних стандартів. У пам'яті багатьох зі свого покоління залишився без пафосу й перебільшення справжнім героєм, бо мав сміливість бути непідробно чесним, безкомпромісним і відвертим – неймовірна розкіш за советських років! “Він – боєць із переднього ряду в атаці, лицар, що з піднятим заборолом безоглядно кидається в бій. І один у полі воїн! – стверджує своєю наступальною поведінкою”, – так згадує про свого старшого колегу, наукового наставника С.Кириченко. Спогади друзів, колег Л.Коваленка сповнені щирим захопленням живим хистом Леоніда Миколайовича до жарту, гумору. Його сміх був, коли того потребували обставини, в'їдливим, саркастичним і гострим, допікав до живого – дієва зброя учорашнього воїна, фронтовика в мирний “немирний” час... Та подібне “шаленство” гострого слова було своєрідною маскою, за якою ховалася зболена душа, неймовірно чутлива до фальшу й неправди. Про це свідчать і “Фронтівий щоденник”, і “Солдатські спогади”, і листи Леоніда Миколайовича до друзів війни. Так, у 1974 р. в листі своїй фронтівій подрузі з Росії Юлії Железзовській Л. Коваленко пише: “...*Меня давно не покидает странное чувство: годы войны – это моя настоящая жизнь, а все после нее – временное, не настоящее. Как будто я в госпитале или на перестройке, или в запасном полку. Завтра-послезавтра на “передок”, в настоящую жизнь, туда, где все ясно,*

У редакції журналу “Жовтень”. Львів, 1962 р.
Унизу зліва: Л. Коваленко, В. Іванисенко, А. Малишко, Ю. Мельничук, І. Сварник

истинно, недвусмысленно, четко, без подтекстов, ханжества, дешевой игры, демагогии, карьеризма, доносов, суеты сует и прочего нежизненного, фальшивого, не настоящего. Аномалия? Может быть. Но чувство это с годами не уходит, а усиливается.

Поэтому так влечет меня ко всему фронтовому – друзьям, книгам, фильмам, воспоминаниям...”.

І “Фронтовий щоденник”, і “Солдатські спогади” стали своєрідною спробою не тільки зберегти пам’ять про війну, лишити свій “документ боротьби”. Це була спроба заглибитися в пам’ять нехай жорстокого, але чесного – без подвійних стандартів буття. Як згадує С.Кириченко, “лишаючись “без публіки”, Льоня скидав комедійну личину, в його міркуваннях, щедрих розповідях, спогадах про пережите переважали інтонації смутні й зболені, перед загиблими на полі бою і в радянських катівнях почував власну високу відповідальність. Пригадати хоча б Коваленкову мандрівку на Соловки на самому початку 1960-х – сам-один, з власної ініціативи, ніхто перед ним з України не прокладав у ті СЛОни дороги, ще фактично нічого про долі відправлених туди українських письменників не було відомо. Він і поїхав заради цього: може, пощастить щось дізнатися – розпитати місцевих жителів, заглянути в архіви... Зрештою, просто походити тією землею, що стала, ймовірно, останнім притулком цвіту нашої культури”. Таким щемким і гострим відчуттям відповідальності перед тими, хто загинув, аби жили ми, нинішні, болючим прагненням бути гідним пам’яті, жертви й подвигу загиблих пронизаний і “Фронтовий щоденник”, і листи Леоніда Миколайовича, і “Солдатські спогади”:

Я. Оксюта, О. Гончар,
М. Жидрінка, В. Жидліцький,
Л. Коваленко

Біль мій вічний

Простіть мені, що я живий, друзі-однополчани, товариші по фронтові, по армії, по всій Вітчизняній.

Не ховався, – як і ви, – од війни. Пішов у воєнкомат, хоч мене ще й не кликали. Любив свою землю. Я з чорноробів.

І ряст. І зорі над Подолом, над Глибочицею моєю.

Узяв алюмінієву чашку, сухарів, ложку – та й у 160-ту команду.

Мати плакали. А я злився. Бо душив, душив клубок свинцевий у горлі.

Пішов на фронт.

Як і ви, безсмертні.

Годував вошей. Промерзав до кісток – від холоду шкіра боліла. Облазив обморожений ніс. А потім пальці на ногах. А потім шматок щоки почорнів.

Скільки днів і ночей, і місяців просидів голодним! Буханка хліба перед очима – неначе сонце.

Гниє у Синявинському болоті.

По льоху ходив на Тоснинський “п’ятачок”. Вночі. Він прострілювався наскрізь з паршивого автомата. На брустверах трупи наших морячків.

Пішли туди всімох, а вернулися втрьох.

Як і ви, навіки вкарбовані в серці.

Стріляли в мене. Кришили осколками. Топили в багнюці. Душили димом і погаром.

Друзі виносили з вогню і смерті. Бинтували продірявлені груди. І я їх рятував. Бо були ми солдатами. Сіримі. Рядовими.

Тяг товариша. Через болото. А в очах світ білий гаснув. Обидві легені тільки що пробили мені фріци.

Одлежувався у шпиталях. Різали, зшивали. І знову різали. Спинаяся на ноги. Тікав із санбатів та запасних полків. На передову.

Як і ви, світлі.

Не був героєм. Танк наді мною не проходив. Не кидався під нього з гранатами. Бо не довелося. Так склалося.

Ви були відчайдушнішими за мене.

Боявся смерті. Ненавидів фріців. Тисячі тисяч куль, і снарядів, і бомб провили над моєю головою.

Нікому не хочеться помирати. А я ж був молодим! Серце розбухало від любові і надій. Та ніколи й нікого не послали замість мене під кулю і бомбу. Ішов сам. Хотів бути чесним. Таким, як ви, безсмертні.

Плакав мовчки в безлюдді, за вбитими. Був калікою. Кров'ю харкав. Пив усяку непотріб. Не тому, що п'яничка.

Давно, давно вже війна позаду, а я валяюся по шпиталях. То шість, то вісім, то одинадцять місяців. Глупої ночі спалахує мат чорний у палаті – хлопці ще воюють. Цих уже ніхто і ніколи не демобілізує. Тільки смерть.

Не було, немає дня, щоб не захопився від болю: мільйони, гей мільйони могилок по всій, по усій Європі. Та ще й по Азії.

Навіть без фанерки. Безіменні.

А їх виглядають матері. І наречені. І дружини з дітьми.

А вони були красиві і дужі. Як весна.

Якби хоч піщинку покласти мені у той пам'ятник туги за вами, то був би щасливим до скону.

Простіть мені, що я живу.

Умирає і воскресав разом з вами. Та судилося пережити вас. Не винний я в цьому.

Ви, полегли, принесли Перемогу, а не ми, живі.

Може, і не треба зараз отак. Бо сонце. Бо усміхнені молодята. Діти осіянні. І яблуні в цвіту.

Але ви мертві.

А я живий.

Простіть.

І ще раз простіть.

На віки вічні.

Він, дев'ятнадцятилітній, зі студентського життя (другий курс філологічного факультету Київського держуніверситету) в липні 1941-го пішов на фронт... Воював на Карельському та Ленінградському, 1-му Українському фронтах, двічі був тяжко поранений... жив зі скалкою кулі в легені. Нагороджений 12 орденами й медалями.

З 1945 р. Л.Коваленко – знову студент Київського університету, а потім аспірант Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка, після закінчення аспірантури зарахований на посаду наукового співробітника інституту, де й працював до останніх днів.

Писати Л.Коваленко почав ще на фронті: публікував у армійських газетах “Удар по врагу” і “Знамя победы” кореспонденції та вірші. Друкував у повоєнній пресі також оповідання. Переважно ж його творчі інтереси пов'язувалися з критикою й літературознавством. Леонідові Миколайовичу належить близько 300 наукових праць, серед них – окремі книжкові видання (“Владимир Попов”, 1951; “Поет Андрій Малишко”, 1957; “Андрій Головик”, 1958; “Долаючи відстані й кордони”, 1968; “Мовами світу”, 1984; “Статті та нариси”, 1987). Л.Коваленко – автор багатьох розділів “Історії української літератури” (1957), “Історії Києва” (1960), “Історії української радянської літератури” (1964), “Історії української літератури у 8 т.” (т. 8, 1971), “Истории советской многонациональной литературы” (т. 4, 1972), у виданні “Киев” (1979), автор статей в БСЭ, УРЕ, КЛЭ, “Шевченківському словнику” тощо. У 1957 – 1959 рр. – заступник головного редактора журналу “Радянське літературознавство”.

Книжка Л. Коваленко. “Ми – люди майбутнього, ми – не минулі”: Статті, рецензії, щоденники, спогади, поезії, листи / Упоряд. Н.Л.Калениченко, О.Б.Поліщук; вступ. слово М.Г.Жулинського. – Дніпродзержинськ: Видавничий дім “Андрій”, 2008. – 512 с., видана зусиллями дружини Леоніда Миколайовича Ніни Луківни Калениченко, дирекції Інституту літератури, наукових співробітників Віталія Дончика, Олени Поліщук, знайомить нас не лише із Леонідом Коваленком – науковцем. Уміщені у книжці статті й рецензії, фронтний щоденник, солдатські спогади, поезії та листи до фронтних друзів розкривають його душу – людини чесної, сумлінної, з твердими принципами й поглядами, людини “фронтвої міри”, як говорили про нього колеги. Доля його – типова доля української молоді людини 1940–1960-х рр., яка й у трагічних, екстремальних умовах зуміла зберегти чисту совість і ніжну полум’яну душу. “Полум’яна”, чуттєва вдача Л.Коваленка виявилася не останньою чергою і в поетичних його спробах, як-от у віршах до дружини Ніни Луківни та в інших поезіях:

Любимій

Я пройшов вже немало земель,
Я проплив вже немало морів,
Підіймався на безліч скель,
Помирав, воскресав і горів,
Чув я клекіт гірських річок,

Бачив сотні озер без дна,
Зустрічав я прекрасних жінок,
Та найкраща із них одна! –
Дружина!
(Симеїз, 28.08.1952 р.)

Осінні пісні

Прилетіли півні барвисті,
Розкльовали зелені зерна,
Нишком випили роси чисті,
Що розсипалися на стернях.
Як клювали, не помирилися,
Роз’ярілися, міцно билися.
У траву летіло пір’я півняче,
Скроплене кривавицею-піною.

Падали на пір’я інеєм.
Прилетіли півні барвисті,
Розгубили пір’я шафранне.
І поснули...
Дерева ж плечисті
Затискали палаючі рани...
(1962 р.)

“Не гармати...”

Не гармати –
бурштинні
травневі трави
розгримілися зранку,
зриваючи тишу –
ту глуху,
очманілу під сплячим тишу.
Грім пульсуючий
впав на досвітні заграви.
Бути дню!
Буде жито
сміливо жити,
на стеблі відміряти
до сонця відстань.

І питає земля –
а зі мною дружив ти? –
Хлібороба питає,
що з нею зрісся.
Бути дню!
Молодому,
зелено-стебlistому.
Він ковтатиме сонце
губами пшениць.
Він побачить,
що я на зорі молився йому,
на зволожену землю упавши ниць.
(1965 р.)

Отримано 15 лютого 2012 р.

Олена Поліщук
м. Київ